
GÁL MÁTÉ

**„FORRADALMI ÖRÖKSÉG VÁLLALÁSA”
A KÁDÁRI HATVANAS ÉVEKBEN
A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 50.
ÉVFORDULÓJÁNAK MEGÜNNEPLÉSE HEVES MEGYÉBEN***

Bevezetés, korabeli értelmezési keret

A Heves megyében működő pártszervezetek, társadalmi szervezetek és tömegmozgalmak az 1968–1969-es esztendőkből az úgynevezett „hármás jubileumi évforduló” méltó megünneplésén munkálkodtak. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1967. október 24-i határozatának megfelelően az említett két év politikai évfordulóihoz kötődő kulturális programsorozataként az 1918-as polgári demokratikus forradalomnak, a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásának és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulóját egységes egészként kellett kezelni. „*A jubileumi megemlékezések csúcspontja, legkiemelkedőbb eseménye 1969. március 21-e, az első magyar munkáshatalom megszületésének félévszázados évfordulója legyen*” – állt a pártiriktívában.¹ Jelen tanulmány a hármás évforduló csúcspontjaként aposztrofált, a hivatalos múltértelmezés számára a magyar történelem fordulópontjának, az egyik legnagyobb nemzeti ünnepnek számító tanácsköztársaság emlékezetével kíván foglalkozni.² A kommün kádárista utóéletének vizsgálati perspektívája tehát az 50. évforduló Heves megyei koreográfiája. A látványos programok, ifjúsági megmozdulások, munkaversenyek, a veteránok felkutatása és megszólaltatása kapcsán igyekszünk rávilágítani az események mögöttes tartalmára. A hatóságok, tömegszervezetek és tömegmozgalmak által megkonstruált irányelvek és intézkedési tervek megvalósulása véleményünk szerint alkalmasnak mutatkozott a kádárista hatvanas évek második felében született értelmezési keret széles körű bizonyítására és terjesztésére. Lényegében az országos elvárásokhoz mérten Heves megyében is arra törekedtek, hogy a társadalom csoportjai képessé válhassanak a „*forradalmi cselekvés megfelelő átélésére*”, s tudatosuljon bennünk a forradalmi építőmunka eredményessége.³

* A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

1 Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (MNL HML) XXXV-22/3. d./285 ő. e. 8.

2 *Apor Péter*: Az elképzelt köztársaság. A Magyar Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989. Bp. 2014. 190.

3 Uo. 193., 196.

A Magyar Tanácsköztársaság emlékezetete ilyen-olyan formában, s persze változó súllyal, de jelen volt Magyarország 1945 és 1989 közötti történetében. Éppen ezért az 50. évfordulóra vezető út rövid ismertetése nélkül értelmezhetetlen lenne e történeti okfejtés központi témája. Az 1919-es kommün a hivatalos múltértelmezés aktuális irányelveinek megfelelően többszöri revízió esett át mire a szélesebb nyilvánosság bevonására alkalmas, legjelentősebb nemzeti ünnepé nőhetne ki magát. A második világháború után a demokratikus köztársaság számára a tanácsköztársaság nem jelentett követendő hagyományt, évfordulóit nem ünnepelték meg, a társadalom nemigen találkozott annak emlékével.⁴ Ezt a trendet az 1949-es 30. évforduló törte meg, a Rákosi-korszakban lendületet kapott a Magyar Tanácsköztársaság ügye, történeti elemzése. A Magyar Dolgozók Pártja a feladatot az 1945 után jelentkező kommunista történészeknek szánta. E csoport mértékadó személyiségként tartható számon Révai József, akinek magas kulturális pártfunkciójából kifolyólag oroszlánrész jutott az elvi, ideológiai iránymutatásban.⁵ A marxista történetírás új interpretációkon keresztül a múlt értelmezésének teljesebbé tételére törekedett. Molnár Erik 1526-ig terjedő elemzéseit Mód Aladár „400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért” című könyve folytatta. Mód munkájával párhuzamosan Andics Erzsébet 30-40 oldalas broszúrái foglalkoztak a témával.⁶ Mód Aladár úgy igyekezett bemutatni a tanácsköztársaság történetét, mint a nemzeti szabadságharcok egyik fejezetét, kiemelte a városi dolgozó osztályok és a szegényparasztság támogatását, a kormány sikeres honvédő háborúját, mindemellett a burzsoá uralkodó osztály hajlamát a külföldi hatalmakkal történő szövetségre. A Vörös Hadsereg harcait az imperialista csapatok és a szomszédos országok expanziós agressziója elleni hazafias, függetlenségi háborúként prezentálta. Mindezzel szemben a régi politikai elit kommün elleni szervezkedésével összefüggésben az idegen csapatok hazai földre vezetését, a háború magyarországi kiterjesztését hazafiatlan, áruló és nemzetellenes tettnek értékelte.⁷ Andics lényegében a Révai-Mód-féle függetlenségi marxista történelemszemlélet jegyében fogalmazott meg rövid terjedelemben történeti bírálatokat az 1849 és 1918, illetve 1919 és 1945 közötti kormánypolitikával szemben, mindeközben méltatva a korai munkásmozgalmat, s a kommunista pártot.⁸ A tanácsköztársaság történetét ebben az időszakban előjátékként vagy fejezetként volt szokás emlegetni, 1919-ről nem gondolták, hogy folytonosság kötné a Rákosi-korszakhoz.⁹

4 Uo. 30.

5 *Romsics Ignác*: Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzeti-közi kitekintéssel. Bp. 2014. 357.

6 Uo. 364–365.

7 *Apor P.*: Az elképzelt köztársaság i. m. 39–40.

8 *Romsics I.*: Clio bővületében i. m. 365.

9 Ezt a megállapítást támasztja alá, hogy a 40. évforduló alkalmából rendezett központi ünnepségen kitüntetett 1919-es vezetők a Rákosi-rendszerben nem töltötték be fajsúlyos pozíciót, az MDP akkori vezetői viszont a kommün ideje alatt mindössze másodvonalbeli ágensei voltak a mozgalomnak mégis kitüntetésben részesültek az eseményen. *Apor P.*: Az elképzelt köztársaság i. m. 42.

A kommunisták nem saját rendszerük eredeztetésére használták fel az első proletárforradalom emlékezetét, hanem éppen fordítva, saját rendszerük dicsőítésének egyik eszközeként tekintettek rá. A második kommunista kormányzatot a párt vezetői saját küzdelmeik gyümölcseinek tekintették, az antifasiszta ellenállás és a népi demokrácia idején foganatosított taktikus politizálásuknak eredményének látták és láttatták. 1945 a kommunista párt narratívájában – nem minden előzmény nélküli – új kezdetként jelent meg.¹⁰ Az ötvenes években 1919 emléke, s a hozzá kötődő megemlékezések egyfajta transznacionális keretben nyertek értelmet, a kommün a hidegháborús nemzetközi légkörben az antiimperializmus felidézésének tárgya lett. Az első munkáshatalom ebben az időszakban az imperializmus és a szocializmus születőben lévő új ereje közötti harc szakaszaként jelent meg a harmincötödik évfordulóra közreadott tanulmánykötetekben.¹¹

Az 1956-os forradalmat követően az új munkás-paraszt kormány felállítását az a meggyőződés vezérelte, hogy Magyarországon jelentős veszéllyel bíró „ellenforradalom” tört ki, a Nagy Imre-kormány pedig képtelennek mutatkozott veszély elhárítására, illetve a szovjet kormány beavatkozása nélkül az már nem is válhatott lehetségessé. A kommunisták szemében az „ellenforradalmi veszély” leglátványosabb megnyilvánulása a Nagy-budapesti Pártbizottság Köztársaság téri székházának ostroma volt.¹² A párt hivatalos lapjában a Népszabadság 1956. november 21-i számában közölt beszámolóban a kegyetlenkedések részletes illusztrációja mellett a szerző a tettesek között „fehérterroristákat” és félrevezetett munkásokat emlegetett. Innentől kezdve a magyar kommün felidézése szoros összefüggésben állott az 1956-os forradalom kommunista feldolgozásával, a két eseményt összehasonlítható fogalmakkal írták le. Az Ideiglenes Központi Bizottság (IKB) 1956 decemberére főként a szovjet presszió hatására az októberi eseményeket, így a pártszékház lerohanását a nyílt, s leplezetlen „fehérterrorista” cselekedetnek minősítette, a mézszárlást pedig a rejtőzködő ellenforradalom rendezte – állt az IKB határozatában.¹³ Az antikommunista éllel elkövetett kegyetlenkedések képekkel alátámasztott bizonyítékai, s hivatalos magyarzatai legelőször a kommunista történészek által összeállított úgynevezett Fehér Könyvek¹⁴ első kötetében kaptak helyet. 1919 emléke lehetőségként kínálkozott a történészek értelmezésére, a kötetet összeállító történészek analógiát véltek felfedezni 1956 októbere és a tanácsköztársaság elleni 1919-es ellenforradalmi kísérlet között, a forradalom a fehérterror második kiadásaként nyert új értelmet

10 Uo. 43.

11 Uo. 57.

12 *Apor Péter: A hitelesség fabrikálása. Az 1919 és 1956 közti történelmi folyamatosság megformálása.* Aetas 25. (2010) 3. sz. 68–69.

13 Uo. 69–71.

14 Az októberi események hivatalos olvasatának interpretációja az *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben* címet viselte és 1957–1958 között összesen öt kötete jelent meg.

a kádárizmus¹⁵ 1956-ot követő időszakában. Az 1956-os forradalom értelmezési keretéhez az 1919-es ellenforradalomról alkotott fogalmak könnyen elérhető nyelvezetet biztosítottak, amelyeket egyszerűen társítani lehetett az új tapasztalatokhoz, meg lehetett segítségükkel értetni a jelen problémáit. 1956 októbere után a kommunista értelmiség felélesztette az 1919 és 1944 közötti folytonosságot is, amelyet eredetileg a második világháború után dolgoztak ki a népbírósági tárgyalások peranyagaihoz. Francia Kiss Mihály 1957-es pere bizonyult látványos példázatául annak a fajta világlátásnak, miszerint az emberi társadalom egésze két csoportra oszlik: forradalmi és ellenforradalmi táborokra, amely elmélet Nagy Imre és társai perében csúcspontot ért el igazán.¹⁶ A proletárforradalom tehát eszközként jelent meg 1956 központi narratívájának megszületésékor, ám ez a tény a kommün kádárista presztízsének gyors erősödéséhez nem feltétlen járult hozzá, az Ideiglenes Intéző Bizottság 1957-ben egyelőre nem iktatta az 1848-as forradalom és a háború 1945. április 4-i befejezéséhez kötődő nagyszabású állami ünnepek dátumai közé.¹⁷ A 1956-os forradalom leverése után pár évvel, 1959-ben a magyarországi kommün sajátos történelmi jelentőségre tett szert, a kommunista értelmiség oly módon fogalmazta meg a Tanácsköztársaság szerepét, miszerint az a magyar történelem megszakítatlan folytonosságát feltáró fordulat. A korabeli történelemszemlélet tengelyeseménységként tekintett az 1919-es proletárforradalomra, az azt megelőző történések pedig előtörténetként tapadtak hozzá. Az 1959-ben a Kerepesi temetőben felavatott Munkásmozgalmi Panteon az 1919 és 1956 közötti, ellenforradalmi folytonosságon, illetve – az egész magyar történelemre láncolatszerűen felépített – forradalom és ellenforradalom állandó küzdelmén alapuló kapcsolatot hivatott szimbolizálni.¹⁸ Az eltelt két és fél esztendő alatt az első hazai proletárforradalom kilépve korábbi viszonylagos jelentéktelenségéből a nemzet legfontosabb évfordulójává válhatott, ezt bizonyította a Tanácsköztársaság kiáltásának 40. évfordulójának egész nemzetet megmozgató megünneplése, illetve a monumentális Panteon kialakítása is.¹⁹

A hatvanas évek második felében, beleértve e dolgozat központi problémájának időpillanatát is, a magyarországi kommün újabb szerepet kapott, a magyar társadalomból kikopott 56' emlékezete, s a pártnak sem állt érdekében az „ellenforradalom” szerepeltetése a közbeszédben. A tanácsköztársaság így vált az „ellenforradalomról” szóló beszéd helyettesítőjévé.²⁰

15 A kifejezést a Rainer M. János által meghatározottak szerint használjuk. *Rainer M. János: Bevezetés a kádárizmusba.* Bp. 2011. 138–148.

16 Francia Kiss Mihály peréről lásd *Rév István: Ellenforradalom.* Beszélő 4. (1999) 4. sz. 42–54.

17 *Apor P.: A hitelesség fabrikálása i. m. 77.*

18 Uo. 185.

19 A Munkásmozgalmi Panteonról lásd *György Péter: Néma hagyomány. Kollektív felejtés és kései múltértelmezés 1958–1989-ben.* Bp. 2000.

20 *Apor P.: Az elképzelt köztársaság i. m. 26.*

1965-ig a tanácsköztársaság az ellenforradalom történetének része maradt, a kommün a szűkebb történeti okfejtésünk évében, 1969-ben már a hivatalos értelmezőktől új „feladatot” kapott, a forradalom történetének egy fejezetévé vált, a forradalmi építőmunka propagálására szolgált. A forradalmi példamutatás azonban az 1968-as ihletésű újbaloldali bírálókat fényében igencsak nehézkesnek bizonyult. Az 1968-as radikálisok visszatérő módon kritizálták a szovjet típusú rendszerek vezetését, akikben a forradalom elárulóit, a túlcsonduló bürokratizmus konzerválóit látták, s akik ellenében a lázadást mint praktikus fegyvert ábrázolták. A kádárizmus ideológusainak komoly fejtörést okozott a radikális bírálat, így ebben az időszakban a gazdaságban, a kultúrában, s a politikában is egyfajta láthatatlannak aposztrofált „mindennapok forradalmáról” volt szokás beszélni, hiszen – szólt az érvelés – a látványos és erőszakos forradalmi periódus lezárul a politikai fordulatok korában.²¹ Az előzőekben rögzített sajátosságokat hordozza megában az MSZMP Heves Megyei Pártbizottság 1968. november 22-i ülésén elhangzott, a Kommunisták Magyarországi Pártjának 50 éves történetét és harcát méltató beszéd. Oláh György megyei első titkár, miközben számba vette a párt küzdelmes útját, úgy jellemezte a dicsőséges 133 napot, mint amely *„léte alatt kitéphetetlenül beleplántálta a szocializmus gyökereit a magyar talajba”*.²² A szónok a pártbizottság és a meghívottak zárt csoportja előtt a kommün bukásának legfőbb okaiként hazai és nemzetközi összefüggéseket különített el egymástól. Előbbiek között szerepelt a párton belüli – túlnyomó részt a szociáldemokrata szárnyra visszavezethető – opportunizmus, a munkás-paraszt összefogás kerékkötőjeként ábrázolt elhibázott földkérdés, illetve az ellenséggel szemben elmulasztott következetes leszámolás. A nemzetközi okozati összefüggések legmarkánsabb pontja az akkor még fiatal Szovjet-Oroszország gyengeségéből adódó hathatós külső segítség elmaradása.²³ Oláh, a tanulságok fejtegetése közben a jelen forradalmi tetteinek lehetőségeihez képest radikális formában, de immáron a máig ható hagyományokra építő, következetes forradalmi magatartás központi motívumára hívta fel hallgatóságának figyelmét. *„Végül, de nem utolsó sorban a legfontabb tapasztalatok között szerepel, hogy a kommunista párt harca akkor lehet sikeres, csak akkor képes a proletár tömegeket szervezni és győzelmes harcra vezetni, ha kizárólag a marxizmus-leninizmus harca vezérli, ha nem békél meg, ellenkezőleg, meg nem alkuvó, következetes harcot folytat az opportunizmus és a revizionizmus minden válfajával, ha vezető szerepe következetesen érvényesül az állami és társadalmi életben, függetlenül attól, hogy egy párt, vagy több párt rendszer van-e.”*²⁴ Az 1956-os történésekről szólva ismét a hatvanas évek politikai diskurzusához igazodott, s a fehérterror terminusát elhagyva az okok

21 Uo. 194–197.

22 MNL HML XXXV-22/2.cs./4. d./72 ó. e. Pártbizottsági ülés jegyzőkönyve 1968. november 22. 11.

23 Uo. 12.

24 Uo.13.

fejtegetése közben a hatalomtól megszédült és az elégedetlen tömegek felszításáért felelős vezetés magatartását emelte ki.²⁵

Politikai megfontolások, tervezés, előkészületek

Az 50. évforduló üzenete természetesen szinkronban állt az MSZMP által a történelmi eseménynek szánt szereppel, történelmi fordulópont, amely súlyához méltó, nagyszabású országos ünnepségsorozatban öltött testet. A központi megemlékezésekkel kapcsolatosan fontos megemlítenünk a parlament ünnepi ülését, a népbiztosok, volt forradalmárok, kitüntetett személyek, illetve a baráti országokból érkező párt- és kormányküldöttségek részvételét. Az ünnep leglátványosabb eleme vitathatatlanul az 1965 óta tervezett és ma már a Szoborparkban található monumentális tanácsköztársasági emlékmű 1969. március 21-i felavatása volt.²⁶ Az évforduló mindenki számára érzékelhető elemei mellett szót érdemel a kádárizmus állami ünnepekhez való viszonyulása, hiszen mindennek fényében válnak egészen világossá azok a politikai megfontolásokat, amelyek a központi, illetve a lokális események logikáját irányították. A kádári vezetés sok más szegmenshez hasonlóan pragmatikusan kezelte az ünnepek kérdését, ez a trend gyorsan tetten érhető az állam által favorizált, így – a háttérbe szorított hagyományokkal ellentétben – piros nap-tári számmal ellátott emléknapiak kapcsán. A Kádár-korszak alapvetően nem szakított az ötvenes évek első felében kialakított reflexekkel. A társadalom számára augusztus 20-át meghagyták az alkotmány ünnepének, a terménybetakarítás, illetve az államalapítás hagyományát elhalványították, az 1848-as forradalom és szabadságharc mesterséges arculatváltással eredeti szerepétől megfosztott, gyanús és veszélyeket rejtő esemény maradt. Az említett ünnepek szerepét alapvetően csökkentették az új történelmi eseményekhez kötődő nagyszabású felvonulások, komoly sajtóvisszhangot kapó kulturális események, kiállítások.²⁷ A korabeli történetpolitikai irányelvek az ötvenes évek második felében egyfajta ellensúly szerepkört szántak az első proletárforradalom hagyományának, amely 1848 nacionalista, s rendszerellenes hagyatékát igyekezett tompítani.²⁸

Ahogy arra a dolgozat első felében utaltunk az 1968–1969-es esztendőket a párt, a hatóságok, a társadalmi szervezetek és tömegmozgalmak számára a hármas jubileumi évforduló körüli készülődés, illetve végrehajtás munkálata lengte körül. Az MSZMP Heves Megyei Bizottságának Propaganda és Művelődési Osztálya által készített 1968. január 24-i Végrehajtó Bizottsági javaslat különös

25 Uo. 19.

26 *Apor P.*: Az elképzelt köztársaság i. m. 190.

27 *Kalmár Melinda*: Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer (1945–1990). Bp. 2014. 160.

28 *Kalmár Melinda*: Ennivaló és hozomány: a kora kádárizmus ideológiája. Bp. 1998. 156.

figyelmet fordított a jubileumi megemlékezések közötti súlypontok szerepére. „A jubileumi megemlékezések csúcspontja, legkiemelkedőbb eseménye 1969. március 21-e, az első magyar munkáshatalom megszületésének félévszázados érfordulója legyen” – olvasható a testületi anyagban.²⁹ A hivatalos magyarázat szerint a magyarországi Tanácsköztársaság jelentősége nem csak az első világháborút követő időszak forradalmi csúcspontjaként mutatkozott meg, hanem a jelenkor szocialista nemzeti egységének egyik legfontosabb történelmi hagyományaként is. A kommün majd 50 év távlatából nézve „a rendelkezésére álló tragikusan rövid ideje alatt is nagyot alkotott, alkotásba fogott, vagy tervezett”, e munka eredményeit az évforduló alkalmából a kontinuitás jegyében úgy kellett láttatni, mint amelyeket az immáron 20 éve fennálló második proletárdiktatúra folytatott, s betetőzött.³⁰ A megyei akciók forgatókönyvéhez mintegy friss tapasztalatként rendelkezésre állt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának koreográfiája.³¹

Az őszirózsás forradalom, a KMP megalakulása és a magyarországi kommün kikiáltásának „arányosításánál” a hatvanas években bonyolultabb problémát jelentett a két nagy tavaszi ünnep, március 15-e és március 21-e közötti egyensúly megteremtése. A történelmi eseményeket követő társadalmi érdeklődés vitathatatlanul az 1848-as forradalom és szabadságharc hagyományait erősítette. Az Agitációs és Propaganda Osztály az aránytalanságok kiküszöbölésére egy olyan javaslattal állt elő, melynek nyomán 1967. március 15. és 21. között első ízben került volna megszervezésre a Forradalmi Ifjúság Hete elnevezésű rendezvénysorozat. Az egyensúly megteremtésén kívül a forradalmi események egy láncra fűzése elősegíthette az 1848 és 1919 közötti kapcsolat megteremtését, lényegében a forradalom és szabadságharc, a kommunisták forradalmi harcai, a felszabadulás dicső története szerves egységként kötődhetek a jelenhez. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Titkársága 1966 augusztusában az előzőekben taglalt tervekhez képest bővített koncepcióval állt elő. A két márciusi ünnep mellé be szándékozta emelni „Magyarország felszabadulásának” napját, árpilis 4-ét. Az így testet öltő Forradalmi Ifjúsági Napok (FIN) a „forradalmi és szabadságharcos örökség” egységének és kontinuitásának felhasználásával a szocialista hazafiság kialakítását szolgálta.³² A KISZ Heves megyei Bizottsága 1969-ben a következőkben idézettek szerint vélekedett a FIN céljairól. „A FIN. rendezvény és akció sorozat célja az, hogy fejezze ki azt a gondolatot, mely szerint a hazafiságot minden korban a nép valószínűs érdekeinek önzetlen szolgálata bizonyította. A KISZ-szervezetek rendezvényei mutassák meg, hogy a forradalmi örökség vállalása, továbbélése ma egyet jelent a hazánkban a szocializmus teljes felépítéséért folyó napi gyakorlati munka feladatainak vállalásával, a haza védelmével, a nemzetköziség érzésének elmélyítésével

29 MNL HML XXXV-22/3. d./285 ö. e. 8.

30 Uo. 9–11.

31 Uo. 1.

32 Apor P.: Az elképzelt köztársaság i. m. 193.

és mindezek segítségével erősítsük a szocializmus győzelmébe vetett hitet, a forradalmi hagyományok iránti tisztelet. [sic!]³³ Az érvelés érezhetően egybevág a „mindennapok forradalma” paradigmával. A napi rutinná váló szocialista építkezés, a forradalmi hazafiság, valamint az internacionalizmus eszméje jellemzően békés eszközöket feltételez, szemben a radikális 68-as gyökerekkel bíró baloldali forradalmi cselekvéssel. Az arányok tekintetében szintén érvényesült a kádárizmus tavaszi ünnepeket illető protokollja. „A rendezvények és akciók közötti átmenetek és arányok kialakításánál figyelembe kell venni, hogy továbbra is március 15.-től kezdődően méreteibe és tömegességében is, április 4.-i ünnepegeknél csúcsosodjanak ki az események [sic!].”³⁴ A sorokat olvasva érzékelhető az 1848-as forradalom és szabadságharc történeti hagyományainak felülmúlására törekvő központi akarat jelenléte. Az alapszervezeti szintről induló mozgósítás, a korabeli tömegkommunikációs lehetőségek és technikai eszköztár segítségével az állam által favorizált történelmi események tolódtak az előtérbe. A KISZ kiemelt megyei rendezvényeinek koreográfiája szintén ezt a fajta meggyőződést sugallja. A forradalom és szabadságharc emlékének szánt ünnepek csupán március 15-re korlátozódtak, ameddig a Tanácsköztársaság jubileumi ünnepegsorozata – nyilván valóan az 50. évforduló apropójából, illetve az említett sajátosságokból fakadóan – március 20-26-a között helyi forradalmi emlékek felkutatásának céljával alapszervezeti szinten, illetve megyeszerte jelen volt.³⁵

A szervezést érintő koordinációt és ellenőrzést a Központi Bizottság által 1968-ban közre adott tézisek figyelembe vételével a megyei pártbizottság, kiemelten annak Művelődési és Propaganda Osztálya látta el. A kívánalmaknak megfelelően „tömegmozgalommá szélesedő” ünnepek lebonyolítására a járási jogú pártszervezeteknek és a pártalapszervezeteknek operatív bizottságokat kellett alakítaniuk, az itt tevékenykedő kádereknek a hármas évforduló kapcsán született 1967. október 24-i PB-határozatban rögzítettek szerint volt szükséges eljárniuk a szervezőmunka közben. Az ünnepi tanácsülések szellemiségével kapcsolatosan a népi-nemzeti³⁶ jelleg kidomborítása kapott komolyabb szerepet, de mindeközben a kommün internacionalista színezete nem halványodhatott.³⁷ A „tömegmozgalommá szélesedő” jubileum sarkalatos feladatoként vetődött fel a mozgósítás kérdése, amely a társadalom rétegeiből, a nemek és a generációk sajátosságaiból fakadóan szervezetenként cizellált intézkedési tervet igényelt. A KISZ apparátusán belül a hatvanas években problémaként merült fel a nagyszámú társadalmi akcióból eredő szervezeti leterheltség, amely az alapszervezetek kezdeményező készségén

33 MNL HML X-18/11. d./ 4. tétel Intézkedési Terv a Forradalmi Ifjúsági Napok Heves megyei rendezvényeire és akcióira 1969. január 25. 1.

34 Uo. 2.

35 Uo. 2–4.

36 A nemzeti retorikáról lásd *Kalmár M.*: Történelmi galaxisok vonzásában i. m. 125–126.

37 MNL HML XXXV-22/3. d./285 ó. e. 12–13.

és önállóságán is csorbát ejtett. A KISZ alapszervezetinek belső élete tehát reformra szorult. Mindezt a központi apparátus kikönynyítésére létre jött az „arccal az alapszervezetek felé” elnevezésű koncepció. A gondolat jegyében a FIN több megyei, vagy járási szintű megmozdulása – beleértve a mozgósítás feladatkörét is – valamely alapszervezetre épült.³⁸ A Hazafias Népfront (HNF) Heves megyei bizottsága egy 1969-es munkaterv alapján különös figyelmet kellett, hogy szenteljen a hármas évforduló kapcsán a Füzesabonyi járás kiemelt eseményeinek.³⁹ Arra a kérdésre, hogy miért alakult pont így a feladatlehatárolás, az lehet a válasz, hogy a FIN több programja is a járás területén zajlott le, így például az akciósorozat március 15-i nyitórendezvénye Kápolnán.⁴⁰ A HNF több más megyei társadalmi szervezettel együttműködve látta el szervezőmunkáját. A népfront és a Heves Megyei Nótanács Titkárságának kooperációja egy 1969-es tervdokumentum tanúsága szerint – nem túl meglepő módon – leginkább a nők irányába kifejtett toborzásban nyilvánult meg.⁴¹ Az üzemi és mezőgazdasági munkásság megszólítása életkortól függően a KISZ Heves Megyei Bizottságának és a Szakszervezetek Heves Megyei Tanácsának instrukciói mellett vállalati, üzemi szinten történt meg. A munkaversenyek és brigádmozgalmak⁴² agitációja ekkor már a szocialista építkezésben való tevőleges részvétel nimbuszával, no meg az új gazdasági mechanizmus reformjának⁴³ következetes végrehajtásával érvelt. Mindezzel párhuzamosan számottevő motiváló tényezőként jelentkezett az erkölcsi, illetve anyagi megbecsüléssel járó céljutalmak kitűzése.⁴⁴ A mozgósítás terén a párt, a társadalmi- és tömegszervezetek agitációjának az írott sajtó volt az egyik legfőbb katalizátora. A Népújság ekkor „a tájékoztatás hatékonyságából és a kiadással kapcsolatos költségek alakulásából” esedékessé vált terjesztési kampányát ráfűzték a hármas jubileumi évforduló apropójára.⁴⁵ A KISZ megyei bizottsága a FIN mozgósítását erősítendő az előkészületeket

38 MNL HML X-18/11. d./1. ó.e. Az 1969. évi KISZ munka értékelése, feladatok az 1970-esévre. 15–15.

39 MNL HML X-12/10. d./Munkaterv/1969/b Hazafias Népfront Heves Megyei Elnökségének Munkaterve. 1969. I. félév. 2.

40 Népújság, március 16. 1.

41 MNL HML X-12/10. d./Testületi ülés anyagai, jegyzőkönyvek /1969/a Tervezet a Hazafias Népfront Heves Megyei Titkársága és Heves Megyei Nótanács Titkársága együttműködésére. 2.

42 A kádárizmus munkaversenyének jellegéről bővebben: *Valuch Tibor: Munkásélet Magyarországon. A második világháborútól az 1960-as évek végéig.* In: *Munkások '56.* Szerk. Rainer M. János – Valuch Tibor. Bp. 2017. 43–44.

43 A reform és az új gazdasági mechanizmus problematikájáról bővebben: *Rainer M. János: Kádár János, a reformer?* In: *Mit kezdjünk vele? Kádár János (1912–1989).* Szerk. Vargyas Zoltán. 2007. 61–72.

44 MNL HML XXXV-22/3. cs./17. d./308. ó.e. Javaslat a KMP megalakításának 50. évfordulója tiszteletére indított szocialista munkaverseny tapasztalatairól. 18.

45 MNL HML XXXV-22/3. cs./17. d./298 ó.e. Javaslat a Népújság terjesztési kampányának előkészítésére és lebonyolítására. 55.

és a programokat részletesen bemutató cikk megjelentetésének igényével élt a Népújság szerkesztősége felé.⁴⁶

A megye társadalmának kézzel fogható emlékekre, élményekre volt szüksége azokról a forradalmi hagyományokról, amelyekhez a mindennapok progresszív tettei igazodhattak. A helyi forradalmi emlékek gyűjtése a Hazafias Népfront, a KISZ és a Megyei Múzeumi Szervezet ágenseire hárult.⁴⁷ A kömmün megyei szintű eseményeinek reprezentálására a HNF a korszak emlékeiből Egerben rendezett kiállítást.⁴⁸ A népfront 50. évforduló kapcsán kifejtett tevékenysége jól beleillett a szervezet egyik legfőbb indítatásába, „*a szocialista hazafiság és az internacionalizmus érzésének, eszméjének*” ápolásába.⁴⁹ A kiállítások, tudományos előadások előkészítésében, az előadók delegálásában a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat biztosított szakmai muníciót. A Magyar-Szovjet Baráti Társaság Heves Megyei Elnökségének bevonása pedig a nemzetköziség és a Szovjetunió forradalmi sikerekhez nyújtott segítségének nyomatékosítására adott alkalmat.⁵⁰ A forradalmi eseményektől elválasztó fél évszázados, történeti folytonosságra építő időtáv áthidalására a Heves megyei szervezetek véleménye szerint – a központi igényekhez és tervekhez igazodva – alkalmasnak mutatkozott az akkor még élő forradalmárok felkutatása, szerepeltetése. A tanácsköztársaság hagyományaiban domináns szerepet betöltő településeken kiemelt figyelem hárult az ünnepekre, ahová rendszerint a párt- és állami vezetők mellett meghívást kaptak a kömmün veteránjai.⁵¹ Az MSZMP Párt és Tömegszervezeti Osztálya az évforduló közeledtével tervezeteket készített arra vonatkozóan, hogy a „*felszabadulás előtti munkásmozgalmi tevékenységet*” elismerve a Heves megyében élő, s számon tartott⁵² vöröskatonák, funkcionáriusok, későbbi illegális kommunisták közül kik kaphatnak Tanácsköztársasági emlékérmét.⁵³

46 MNL HML X-18/11. d./ 4. tétel Intézkedési Terv a Forradalmi Ifjúsági Napok Heves megyei rendezvényeire és akcióira 1969. január 25. 6.

47 MNL HML X-12/10. d./Testületi ülés anyagai, jegyzőkönyvek /1969/a Tervezet a Hazafias Népfront Heves Megyei Titkársága és Heves Megyei Nótanács Titkársága együttműködésére. 2.

48 MNL HML X-12/10. d./Munkatervek/1969/b Hazafias Népfront Heves Megyei Elnökségének Munkaterve. 1969. I. félév. 8.

49 Uo.1.

50 MNL HML X-12/10. d./Munkatervek/1969/b Magyar Szovjet Baráti Társaság Heves Megyei Elnökségének Munkaterve. 1969. évre. 4.

51 MNL HML XXXV-22/3. cs./18. d./311. ó. e. Javaslat az 1969. évi politikai évfordulók megünneplésére 44.

52 A korabeli szabályozások szerint a járási jogú pártbizottságok feladata volt a veteránok számon tartása és nyugdíj ügyeik intézése. MNL HML XXXV-22/11. cs./4. d./65. ó. e. Az MSZMP Heves Megyei Bizottsága Párt- és Tömegszervezeti Osztály járási pártbizottságoknak készült tájékoztatása. 1970. március 26. 2.

53 MNL HML XXXV-22/11. cs./4. d./65. ó. e. A Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából emléklapok kiosztása

A KISZ abból a célból, hogy vonzóvá, érdekessé, élményszerűvé tegye a jubileumot az első proletárdiktatúra hőstetteit, kalandos történeteit igyekezett felidézni. Ez a tendencia érvényesült a legfiatalabb generáció tagjait összefogó Magyar Úttörő Szövetség munkájában is. A KISZ KB Úttörő Osztálya és Intéző Bizottsága már 1967 októberében előkészítette a „Forradalom Lángjai” úttörő- és kisdobos mozgalmat.⁵⁴ A „gyermekek körében végzett politikai nevelőmunka alapvető feltétele, hogy a vezetők ismerjék az őket foglalkoztató kérdéseket”, mindenek érdekében hozták létre a „Forradalom Lángjai” akciót. A mozgalom követendő példaképként állította be a kisdobosok és úttörők előtt a „forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő személyiségeinek életét”, életkoruknak megfelelő szinten ismertették meg velük a „mai forradalmi tetteket”.⁵⁵ Az 50. évforduló évében a társadalmi akció legkiemelkedőbb momentuma a KISZ KB által kezdeményezett, végül a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei KISZ-bizottság bábáskodása alatt meginduló, az észak-magyarországi harcokban jeleskedő 1919-es XII. számú páncélvonat újjáépítése volt. A sok hivatásos katona által honvédő háborúként megélt északi hadművelet legendás, harcmezőn legyőzőre nem talált eszközét az elképzések szerint a legpontosabb formában kellett éltre kelteni. A megyei KISZ szakmai, tárgyi, illetve a konkrét kivitelezés terén a Hadtörténeti Múzeum szakértőivel, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériummal, a Lenin Kohászati Művekkel, a MÁV Járműjavító miskolci üzemével és a Honvédelmi Minisztériummal a háta mögött komoly összefogásra számíthatott.⁵⁶ A mozgó múzeumként is funkcionáló egykori harci jármű Heves megyét is érintő menetrendjéről a jubileum évében a Népújság januári számából értesülhetett az olvasóközönség. A március 21-én az ország minden tájáról érkező 350 úttörő részvételével Miskolcra tervezett átadást követően a páncélvonat útja ugyanis Borsod megyéből Heves megyébe vezetett. „A tervek szerint május második felében érkezik hozzánk és a Füzesabony–Eger–Putnok vasútvonal nagyobb állomásain tartózkodik egy-egy napig, és úgy folytatja útját megyénk más vasútvonalain is” – olvasható a sajtóorgánum „forradalomtörténeti kiállításról” szóló egyik cikkében.⁵⁷ A páncélvonat históriája jól rímelt a tavaszi akciók legfőbb törekvéseire. Az ünnepségeknél erősíteniük kellett a nemzeti büszkeséget, s annak szocialista tartalmát, mindemellett a proletárforradalom harcainak „kimagasló történelmi jelentőségét” volt szükséges visszhangozniuk.⁵⁸

Az országos volumenű akciók mellett a fiatalok közvetlen lakókörnyezetében, vagy attól könnyen elérhető távolságra fekvő, általuk sok esetben jól ismert, munkásmozgalmi, forradalmi gyökerekkel bíró kultikus helyszínnek

54 *Apor P.*: Az elképzelt köztársaság i. m. 193.

55 MNL HMLX-18/11. d./2. tételA Magyar Úttörők Szövetsége Heves Megyei Elnökségének Munkaterve 1968. augusztus 1-től – 1969. augusztus 1-ig. 2.

56 *Apor P.*: Az elképzelt köztársaság i. m. 191–192. Az ötvenedik évfordulóra készített páncélvonatról lásd *Apor Péter*: Az agitátor és a páncélvonat. 2000 irodalmi és társadalmi havi lap. *Aetas* 22. (2010) 71–76.

57 *Népújság*, 1969. január 12. 12.

58 MNL HML XXXV-22/3. d./285 ő. e. 9.

nyertek újra jelentőséget a Tanácsköztársaság kádárista emlékezete által. A KISZ funkcionáriusai a kiemelt megyei rendezvények tervezésekor bizonyos esetekben ötvözték a kommün emblematis megyei személyiségeinek „forradalmi hagyatékát”, illetve a későbbi illegális munkásmozgalmi múlt kalandos jellegét. Ilyen megfontolások vezérelték „Az illegális munkásmozgalom harcosainak útján” elnevezésű Kolacskovszky Lajos⁵⁹ ismert turistaíró, helytörténész, nem utolsó sorban a megyei ötös direktórium tagja nevének szentelt emléktúrát.⁶⁰ A Tanácsköztársaság „forradalmi honvédő háborújának” kultuszát nem csupán a páncélvonat májusra időzített „megyejárása” hanem a Pétervásárán és Poroszlón történt hadi események felidézése is erősítette.⁶¹ A Karikás Frigyes forradalmár, politikai biztos tiszteletéhez kötődő, az első ízben 1968-ban megrendezett „39-es dandár útján” fantázianevet viselő emlékmennetekkel, gyűlésekkel, kiállításokkal tarkított ifjúsági akció március 20–26-a között mozgósította a megye fiataljait. A kezdeményezés nem mondható minden előzmény nélkülinek. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei KISZ-bizottsága ugyan ezen a néven már 1967 szeptemberében emlékményt rendezett a tiszafüredi Tisza-hídhöz. Ám ebben az esetben az említett gesztussal nem csupán a tanácsköztársaság hősei, vöröskatonái előtt tisztelegtek, hanem a második világháborúban elesett „felszabadító” szovjet harcosokat is beemelték a méltatásba. A mozgósításnak köszönhetően több ezresre tervezett emlékményt megjelentek Heves megye ifjúsági küldöttei is. A Heves megyei KISZ a nagyszabású akció láttán vélhetően pozitív benyomásokkal vághattak neki a következő évi tavaszi akciósorozatnak.⁶²

Az ifjúkommunisták 1969 márciusának tervezésekor hasznosíthatták az 1968-ban lebonyolított felvonulások immáron hagyományteremtő tapasztalatait,⁶³ a szervezők mindeközben szigorúan ragaszkodtak a történelmi kronológiájához. A forgatókönyvet – az előző esztendő menetrendekéhez igazodva – úgy alakították ki, hogy először Poroszlón, majd a román és cseh intervenciók ellen hadakozó dandár állomáshelyeként ismert Pétervásárán tartottak látványos tömegrendezvényeket.⁶⁴ A progresszív színezetű „honvédő háború” felidézése során ügyelni kellett arra, hogy az intervenciók cseh

59 Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/08190.htm> (Letöltve: 2018. szeptember 24.)

60 MNL HML X-18/11. d./4. tétel Intézkedési Terv a Forradalmi Ifjúsági Napok Heves megyei rendezvényeire és akcióira 1969. január 25. 3.

61 A Heves megyei hadműveletekről bővebben: Nagy József: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadműveletei Heves megye területén. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve III. Szerk. Bakos József. Eger, 1957. 197–210.

62 Szolnok Megyei Néplap, 1967. szeptember 16. 1.

63 Az 1968-as akció során több mint 400 fiatalt vártak a Poroszlón megrendezett emlékgyűlésre, majd a gyűlést követő harcok színhelyére, illetve Pétervására vezető emlékménetre. Népújság, 1968. március 15. 6.

64 MNL HML X-18/11. d./4. tétel Intézkedési Terv a Forradalmi Ifjúsági Napok Heves megyei rendezvényeire és akcióira 1969. január 25. 3., Népújság, 1969. március 20. 6.

és román csapatok megszálló tevékenységét reakciónak, a harcok és maga a Tanácsköztársaság tragikus végkimenetelét az ellenforradalom és az idegen csapatok összefogásának következményeként láttassák.⁶⁵

Ünnepi tavasz a forradalmi hagyományok iránti tisztelet jegyében

A megye lakossága az ünnepi tavasz programjairól év elejétől értesülhetett a Népújságból. Az orgánium ekkor még zömében a központi akciókhoz kapcsolódó eseményekről cikkezett. Kiemelkedő a *Hősök nyomában* címet viselő KISZ által szervezett – a döntő televíziós közvetítése miatt – országosan is komoly érdeklődésre szert tett rendezvény és vetélkedő. A Hősök nyomában vetélkedősorozat „a nagy elődök életének, harcainak alapos megismerésére szólította a fiatalokat”, a verseny lokális propagálása megyei és alapszervezeti feladatnak minősült.⁶⁶ A szervezők oktatási körök, klubok, szakkörök, művészeti csoportok, brigádok képviselőiből verbuválódott öttagú csapatok jelentkezését várták. A megszerte nevező csapatok házi, települési,⁶⁷ járási, majd megyei megmérettetései februárban zárultak, ezután következtek a területi döntők, ahová valamennyi országrész két legjobban teljésítő gárdája jutott tovább. Heves megye legjobbjainak Komárom, Nógrád és Pest megyék kiemelkedő felkészültségükről számot tett fiataljaival kellett megmérkőznie Cegléden. A Hősök nyomában döntőjét élő tv-közvetítés mellett a fővárosban rendezték meg.⁶⁸ A rendezvénysorozat a forradalmi példamutatás eszmeiségéhez kötődött, a komolyabb átélés érdekében nem egyszerűen tesztszerű kérdéssorok, hanem a dicsőséges történelmi események megélését és alapos ismeretét feltételező kihívások vártak a fiatalokra. A megyei döntő egyik ide vágó szemléletes példajaként említhető a Tanácsköztársaság harcainak egyikéről készített riport jellegű haditudósítás.⁶⁹ A Heves megyei döntőre a Megyei Művelődési Házban került sor 1969. február 9-én, ahol tizenhárom csapat közül a legjobb eredményt az egeri Gárdonyi Géza Gimnázium együttese érte el, akik a megyéből szintén tovább jutott egeri Dobó István Gimnázium diákjaival együtt mérethették meg magukat az országos elő-

65 MNL HML XXXV-22/3. d./285 ő.e. Javaslat az 1918-as polgári demokratikus forradalom, a KMP megalakulása és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása 50. évfordulójának megünneplésére. 11.

66 MNL HML X-18/11. d./4. tétel Intézkedési Terv a Forradalmi Ifjúsági Napok Heves megyei rendezvényeire és akcióira 1969. január 25. 2.

67 A városi vetélkedők kapcsán a KISZ Eger Városi Bizottsága 1969-es évre szóló költségvetésének tanúsága szerint a Hősök Nyomában városi döntőjének lebonyolításra alkalmi munkabéreként 200 forint, valamint az ott zsűriző szakemberek tiszteletdíjaként 300 forint került betervezésre. HML XXXV-29-3/10. d./ 273 ő. e. Költségvetés az 1969. évre. 37–38.

68 Népújság, 1969. január 15. 6.

69 Népújság, 1969. február 1. 6.

döntőben.⁷⁰ Az egrieknek menetelése a ceglédi Kossuth Művelődési Házban megtorpant, teljesítményük alapján nem kerülhettek be a kiemelt médiaeseményként kezelt döntőbe. A szerény eredmény ellenére az irányelvekhez szabott sajtópropaganda részletes élménybeszámolót nyújtott a középiskolások emlékezetesebb pillanatairól.⁷¹

A március 21-i ünnepnaphoz közeledve számos, megyszerte elszórtan felbukkanó esemény kapott sajtóvisszhangot, amelyek legnagyobb hányada valamely KISZ területi alapszervezet felügyelete alatt a falusi és munkásifalok mozgósítására törekedett. A tömegrendezvények egyik válfaja – a KISZ Központi Bizottságának alapvetéseit szem előtt tartva – a honvédelmi és sporttevékenység fokozását hivatottak szolgálni.⁷² Március 20-i kezdődátummal „Köszöntjük a Tanácsköztársaság évfordulóját” mezei futóversenyek várták az ifjúságot, az úttörőket és KISZ-tagságot.⁷³ Az alkalmanként akár több mint száz versenyző részvétele mellett lebonyolított sportesemények jól tükrözhetnék a jubileum kívánalmak szerinti „tömegmozgalommá szélesedő” jellegét. A nagy sportegyesülettel rendelkező Egercsehiben 76,⁷⁴ Hatvanban 100 főnél is több,⁷⁵ az ismeretlen okokból áprilisra átcúsúzott maklári megmérettetésen 390 úttörő és 128 KISZ-tag vett részt.⁷⁶ A népelesebb közönséget megmozgató események közé tartoztak a járási, városi és megyei művészeti szemlék. Ide jellemzően – különös tekintettel a falusi, illetve a munkásifjúságra – a vállalati-üzemi csoportok, kulturális társulatok jelentkezését várták.⁷⁷ „*A sokszínű művészeti programban egy szövetkezeti és egy üzemi irodalmi színpad, valamint a nagyhírű Vidróczi-együttes, s a városi ifjúsági klub műsora mellett, több gyöngyösi üzem szavalóit és szólistáit láthatják az érdeklődők*” – írta a gyöngyösi városi szemlééről készült sajtóismertetés.⁷⁸ A szemlék a FIN kiemelt programjai között nem kaptak említést, ennek oka az lehetett, hogy a találkozók a „forradalmi tavasz” időszakán jócskán túlnyúltak. Mindez vélhetően praktikus okokra vezethető vissza, hiszen a társadalom számára a „dicsőséges 133 nap” emlékezete a tavasz zárultával az év további periódusában is napirenden maradhatott. Másrésről az egymástól független sportversenyek

70 Népújság, 1969. február 11. 6.

71 Népújság, 1969. február 26. 4.

72 MNL HML X-18/11. d./ 4. Jelentés a KISZ szervezetek honvédelmi és sporttevékenységének tapasztalatról. 1969. június 19. 1.

73 MNL HML X-18/11. d./ 4. tétel Intézkedési Terv a Forradalmi Ifjúsági Napok Heves megyei rendezvényeire és akcióira 1969. január 25. 3.

74 MNL HML X-18/11. d./ 4. Jelentés a KISZ szervezetek honvédelmi és sporttevékenységének tapasztalatról. 1969. június 19. 9.

75 Népújság, 1969. március 25. 5.

76 MNL HML X-18/11. d./ 4. Jelentés a KISZ szervezetek honvédelmi és sporttevékenységének tapasztalatról. 1969. június 19. 8.

77 MNL HML XXXV-22/3. cs./18. d./311. ő.e. Javaslat az 1969. évi politikai évfordulók megünneplésére. 45.

78 Népújság, 1969. március 29. 7.

elszigetelt jellegén túllépve a művészeti szemlék június 8-i megyei döntőjén legjobban helytállóak továbbjutottak az augusztus 18–20-i salgótarjáni országos megméréstetésre.⁷⁹

A Karikás Frigyes kultikus alakjával fémjelzett „39-es dandár útján” akciósorozat, illetve a Kolacskovszky Lajos direktóriumi szerepéhez és a baloldali illegalitáshoz tapadó emléktúra nem egyszerűen a megyei Forradalmi Ifjúsági Napok exponált, szocialista hazafiságot sugalló alkalmának minősült. A Horthy-korszakban börtönt és az internálótábort megjárt forradalmárok történetét felelevenítő szervezett szabadidős elfoglaltságok, nagyszabású felvonulások, fáklyás menetek segítettek a hatvanas évek második felében is átélhetővé tenni a forradalmi radikalizmus eszményét és ideológiáját.⁸⁰

Az 50. évfordulóra készülve hasonló megfontolások vezérelhették a munkásmozgalmi múltat idéző épületek státusának rendezését. Az Országos Műemléki Felügyelet úgy látta, hogy „a történelmi jelentőségű építészeti emlékek köre nem tekinthető teljesnek”. „E téren különösen szembetűnő a munkásmozgalommal kapcsolatos építészeti emlékek védeltségének hiánya.”⁸¹ A hatóság az addigi mulasztást pótlandó 1968. október 17-én megkereséssel élt az MSZMP Heves Megyei Bizottsága felé. Az 1969. március 21-i ünnepnap előtt szűk fél évvel felkérést kapott a pártbizottság, hogy 1968. december 15-ig tegyen javaslatot a megyei relevanciájú, nemzetközi és magyar munkásmozgalommal kapcsolatos történeti vonzatú építészeti emlékek védelem alá helyezésére.⁸² Dr. Földi Pál, az Agitációs és Propaganda Osztály vezetője e célból Hámán Kató kompolti szülőházát és ismert hatvani lakhelyeit, illetve feliratának harmadik pontjában Dukesz Artúr jogász, internacionalista gyermekkori gyöngyösi otthonát terjesztette fel a műemlékvédelemnek.⁸³ A kérdés komoly megítélését jelzi, hogy a megyei javaslatok egy több szereplős kulturális és szakmai grémium⁸⁴ elé kerültek. A párttörténészek, muzeológusok, illetve minisztériumok „megemlékezésül a közelgő évfordulóra” Hámán Kató, Kompolt róla elnevezett utcájában fekvő gyermekkori otthonát minősítették műemlék jellegű épületté. A magyarázat szerint a munka e részében „csak a Tanácsköztársaság emlékére, vagy a korábbi időszakra utaló objektumok kerültek védelem alá”, a két világháború közötti kommunista emlékezet kultikus színtereinek kapcsán a felszabadulás 25. évfordulója alkalmából 1970. április 4-re történt intézkedés.⁸⁵ Az első világháborúban fogságba esett, majd a Vojennij

79 Népújság, 1969. június 8. 12.

80 *Apor P.*: Az elképzelt köztársaság i. m. 195.

81 MNL HML XXXV-22/12. cs./6. d./67. ő. e. Az Országos Műemléki Felügyelet 1968. október 17-i levele. 22.

82 Uo. 23.

83 MNL HML XXXV-22/12. cs./6. d./67. ő. e. Dr. Földi Pál 1968. december 16-i levele. 24.

84 A döntéshozatalban részt vett a Párttörténeti Intézet, a Munkásmozgalmi Múzeum, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium Területrendezési Főosztálya és a Művelődésügyi Minisztérium.

85 MNL HML XXXV-22/12. cs./6. d./67. ő. e. Merényi Ferenc igazgató 1969. március 7-i levele.

Gorodek fogolytáborban raboskodó, ott kommunista propagandamunkát folytató és felkelést szító, végül kivégzett Dukesz Artúr a korszakban ugyan ismert internacionalistának számított,⁸⁶ ám a korabeli hivatalos állami emlékezetben Hámán Kató jelenléte lényegesen erősebb volt.⁸⁷ Hámán 1918 őszén lépett be a Kommunisták Magyarországi Pártjába, majd a Tanácsköztársaság ideje alatt a Budapest IX. kerületi direktórium tagjaként nőtársai között agitált. A nyilvánvaló veszélyek ellenére a fehérterror és az ellenforradalom periódusában sem távozott az országból, nem hagyott fel a politikai munkával. Ennek köszönhetően elfogták, s közel egy évig internálótáborban tartották. Szabadulását követően, hogy eltűnhessen a rendőrség szeme elől, újra felkereste Heves megyét, így került előbb Hatvanba, majd Erdőtelekre – innen származtatható Földi Pál hatvani lakhelyei kapcsán született felvetése. Hámán Kató munkásmozgalmi pályáíve a húszas években egyre komolyabb görbét írt le. Bizalmi embere lett az illegális bécsi emigrációnak, több esetben járt külföldi megbízatásban, bekerült a párt vezetőségébe,⁸⁸ koordinátora lett a Komintern ihletésű titkos hírszerzési és propagandacélokat szolgáló Magyarországi Vörös Segély szervezetnek.⁸⁹ Sok társához hasonlóan a mártírsors őt sem kerülte el, 1934-ben dekonspiráció következtében újra letartóztatták, majd a több brutális erőszakba torkollott vallatásnak otthon adó alagi csendőrlaktányában⁹⁰ Hámánt is bántalmazták. Talán az ekkor szerzett vesebetegségébe szabadulása után, 1936. augusztus 31-én belehalt.⁹¹ A harcos kommunista meggyőződés, az üldöztetés és a mártírhalál, illetve a már korábban emlékhelyként számon tartott kompolti szülőház⁹² predesztinálta arra Hámán Kató emlékezetét, hogy szerepet kaphasson a Tanácsköztársaság 50. jubileumának megyei koreográfiájában. Az Országos Műemléki Felügyelet szándékának megfelelően az épület műemlékké minősítésének ceremóniája immáron az ünnep egyik szegmensévé vált.⁹³

A „forradalom”, „forradalmi magatartás” és „baloldaliság” értelmezésére használt tanácsköztársaság emlékezetének kinyilvánítására alkalmasnak mutatkoztak

86 Dukesz Artúr korabeli emlékezetéről lásd: *Sereg József*: Dukesz Artúr emlékezete. Hevesi Szemle. 6. (1977) 37–39.

87 Ennek talán legszembetűnőbb jele, hogy az ő nevét viselte számos magyarországi utca és tér.

88 *Nagy József*: Hámán Kató. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve VIII. Szerk. Bende Sándor. Eger, 1985. 73–75.

89 A Hámán Kató koordinációja alatt álló Magyarországi Vörös Segélynek olyan későbbi prominens kommunista tagjai voltak, mint Eisenberger Benjámin, a későbbi Péter Gábor ÁVH vezető, ám erről a Kádár-korszakban készült életrajzok nyilvánvaló okokból hallgattak. *Müller Rolf*: Az erőszak neve: Péter Gábor. Bp. 2017. 43–44.

90 Uo. 83.

91 *Nagy J.*: Hámán Kató i. m. 76.

92 Az ingatlan 1967-ben került felújításra, a védelem alá helyezést megelőzően a községi tanács emléktáblával jelölte meg, megemlékezések színhelyérül szolgált. MNL HML XXXV-22/12. cs./6. d./67. ő. e./ Dr. Földi Pál levele. 1968. december 16. 24.

93 MNL HML XXXV-22/12. cs./6. d./67. ő. e./ Merényi Ferenc igazgató 1969. március 7-i levele.

a mártírok, hősi halottak históriáin túl a még élő veteránok alakjai is. Az MSZMP igen korán, 1957 tavaszán artikulálta arra vonatkozó igényét, hogy a kommün, a két világháború közötti időszak és 1956 kommunista hőseinek emléke méltó helyet foglaljon el a köztudatban. E törekvés legmonumentálisabb megjelenési formája a Munkásmozgalmi Panteon megalkotása volt.⁹⁴ A párt a mártírhalált halt hősök ügyéhez hasonlóan élénken érdeklődött az akkorra már idős, ám harcos, illegális pártmunkával tarkított életúttal rendelkező elvtársaik sorsa iránt is. Mindezzel összhangban a felszabadulás előtti munkásmozgalmi múlt elismerése a megyei végrehajtó bizottság hatáskörébe tartozott, a nyugdíjügyekkel pedig a járási szintű pártbizottságok foglalkoztak.⁹⁵ Közeledve a hivatalos ünnepnap-hoz, a Tanácsköztársaság megyében élő veteránjainak 1919-es emlékei is egyre komolyabb sajtónyilvánosságot kaptak. A direktórium munkájában, a „honvédó háború” harcaiban vagy valamely fegyveres csoport akcióiban részt vevők életéről szóló majd mindegyik történet közös motívuma a társadalmi haladásért tett önfeláldozásban és a Horthy-korszakban átélt szenvedésben érhető tetten. A Népújság 1969. január 18-i számában megjelent cikk egyértelműen az 1945 előtti munkásmozgalmak képviselőinek komolyabb társadalmi megbecsülése mellett emelt szót. Az írás az orgánium szerkesztőségére beérkezett állítólagos levél apropóján született, amelynek íratója egy mindössze 260 forintos havi öregségi járadékból⁹⁶ élő idős és elkeseredett északhevesei férfi. *„A szomorú az esetben az, hogy az öreg panasztevő azok közé tartozik, akik névtelen harcosai volta az 1919-es Tanácsköztársaságnak, akiket 1919 után meghurcoltak, fogva tartottak Horthy börtöneiben, s akik 1945-ben az első[k] között szervezték a pártot, osztották a földet... Kevesen vannak már ilyen öregjeinkből és a számuk egyre fogy. Sokkal jobban kellene vigyázni rájuk, hogy harcos életük jutalma ne a keserűség legyen.”⁹⁷*

Az idézett figyelemfelhívó sorokat további, a veteránok iránt érzett tisztelet kifejezésének igényével született rövidebb lélegzetvételű cikkek követték. Előfordult, hogy a tanúk által elmesélt 50 éves élmények és történések az egyszerű sajtóközleményeken kívül a jubileumi ünnepségsorozat fényét is tovább igyekeztek emelni. Szűk egy hónappal az évforduló napja előtt az írott sajtó munkatársai által célzottan felkeresett és megszólított vöröskatonák közül ketten is arról adtak hírt, hogy – egyikük rögvést a hadifogságból hazatérve – éppen 50 esztendeje tartották lakodalmukat. *„Ők említették, milyen szép lenne, ha együttesen tarthatnánk meg az aranylakodalmukat a régi harcostársakkal,*

94 Apor Péter: Immortalitas imperator: A munkásmozgalmi Panteon születése. Aetas 18. (2002) 182.

95 MNL HML XXXV-22/11. cs./4. d./65. ő. e. Az MSZMP Heves Megyei Bizottsága Párt- és Tömegszervezeti Osztály járási pártbizottságoknak készült tájékoztatása. 1970. március 26. 2–3.

96 A korszakban általában azokat sorolták a szegények közé, akik esetében az egy főre jutó havi jövedelem 600 forint alatt maradt. Valuch Tibor: A „gulyáskommunizmus” mítosza és valósága. http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:.....:P2_PAGE_URI:kiadvanyok/mitoszok/valuch (Letöltve: 2019. jan. 5.)

97 Népújság, 1969. január 18. 4.

emlékezve a fél évszázada történt eseményekre, harcokra, a fiatalságra.” A riporter rövidre szabott cikkének végkövetkeztetésében a szervezési feladatokat kapcsán arra hívta fel Eger város párt- és társadalmi szervezeteinek, illetve a „forradalmi hagyományokat őrző és tisztelő” fiatalságának figyelmét, hogy a megemlékezés sorozat valóban „megható, kedves színfoltja lenne az egykori vöröskatonák aranylakodalma”.⁹⁸ A csoportos fogadalomtétel valóban impozáns jeleneteire érthető okokból nem került sor, ám egy, az egeri házasságkötő teremben⁹⁹ március 22-én megrendezett aranylakodalomról mégis hírt adott a Népújság.¹⁰⁰ A propagandisztikus cikkek rávilágítanak a kádárizmus társadalmi keretek között megtartott esküvőkben rejlő „nagy lehetőségére”, amelyeket a jelek szerint igyekeztek kiaknázni egy-egy állami esemény kapcsán is. A nagyszabású közösségi ünnep megfelelő világnézeti tartalommal megtöltve, s a korabeli reprezentációs lehetőségek tárházát megmozgatva nem kizárólag a jubileum, de az egyházzal szemben az állami esketés intézményének kizárólagosságát is hirdethette.¹⁰¹

A „dicső napok tanúi” közül hárman, Molnár István, Birtalan Mihály¹⁰² és Barócsi Kázmér¹⁰³ mesélhették el a Népújság 1969. március 21-i ünnepi számában életüknek e rövid, ám a „történelmi fordulatot” hozó, különös jelentőséggel bíró események közepette lezajlott periódusát.¹⁰⁴ A minden bizonnyal tudatosan összeválogatott férfiak kiemelkedtek azon egykori vöröskatonákból, a proletárállam tisztségviselőiből és harcosokból álló 77 fős tömegeből, akik a Hatvanban, Gyöngyösön, Egerben, Füzesabonyban, illetve Hevesen megtartott ünnepi tanácsulések alkalmával vehették át kormánykötését.¹⁰⁵

Közös jellemzőjük, hogy mindhárman harcoltak az első világháborúban, egyikük az olasz, ketten pedig a keleti fronton, utóbbiak a hadifogságot is megjárták. Molnár részese volt a hírhedt 1912. május 23-i „vérvörös csütörtöknek”, az élmények felidézésekor büszkén mesélte, hogy a zavargások alkalmával egy Richter nevezetű rendőrt „ki is repített a nyeregből”, amiért kilenc napot ült a Markóban. Birtalan és Barócsi Molnárhoz képest évekkel később ismerkedett

98 Népújság, 1969. február 21. 4.

99 A házasságkötő terem korábban az angolkisasszonyok rendi leányiskola kápolnája volt, amelyet 1961-ben államosítottak, s alakítottak át erre a célra. Bővebben: Gál Máté: Egyházi ingatlanok „állami használatba vétele” az Állami Egyházügyi Hivatal közreműködésével. In: RMJ60. Tanulmányok a hatvanéves Rainer M. János tiszteletére. Szerk. Fábrián Máté – Romsics Ignác, Eger, 2017. 69–93.

100 Népújság, 1969. március 21. 11.

101 Kalmár M.: Történelmi galaxisok i. m. 159–160.

102 Birtalan Mihálynak 1919-es tevékenységéért az 50. évforduló alkalmával a Munkaérdemrend Arany Fokozatát adományozták. Népújság 1969. március 21. 1.

103 Barócsi Kázmér a Tanácsköztársaság 40. évfordulójának kikiáltásának alkalmával „Tanácsköztársaság emlékérem” adományozásában részesült. MNL HML XXXV-22/11. cs./4. d./65. ó. e. A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából „Tanácsköztársaság emlékérem” adományozásában részesült személyek névsora.

104 Apor P.: Immortalitas imperator i. m. 189.

105 Népújság, 1969. március 21. 1.

meg a munkásmozgalommal, előbbi hadifogsága alatt, utóbbi pedig a frontról hazatérve kóstolt bele a „forradalom ízébe”. A megszólaltatottak közül ketten is elmesélték, hogy útkeresésük közepette meghatározó motivációt fejtett ki a „helyes irány megválasztásában” a mozgalom egy-egy ismert alakja. Molnár István „együtt kapta a pofonokat” a Markóban Szakasits Árpáddal, aki jó pár esztendővel a riport keletkezése előtt egy egri nagygyűlésen állítólag felismerte régi harcostársát, s az emelvényen maga mellé ültette. Birtalan Mihály a véletlennek köszönhetően, hogy részese lett a „Magyarország új történelmének előkészítő” a „nemzet legjobb fiaiból” álló csoportnak. A frontról hazatérő katonát a „nagy szervező” vezette el a Visegrádi utcában tevékenykedő Kun Bélához. A mozgalmi legendáriumba illő találkozás Birtalan egész további életét determinálta. A történet szerint a találkozás apropójából a KMP központi bizottságának elnöke a tagsági könyvét éppen csak kézhez kapó későbbi keretlegényt maga küldte el egy hathetes agitátoriskolába. A három férfi az első magyarországi kommunista rendszer kikiáltását Egerben, illetve Budapesten élte meg, az ország és a munkáshatalom védelmére habozás nélkül fegyvert fogtak. Barócsi és Molnár harcoltak a cseh és román intervenciók csapatokkal szemben a Felvidéken és a Tiszánál. Molnár István sebesüléséből felépülve már ukrán területen belépett a Vörös Hadseregbe, majd hazatérve 1919. március 20-án bevasztották az egri katonatanácsba, az egri 12-es vörös gyalogezred helyettes politikai biztosa lett. Barócsi Kázmér 1919. március 23-án a Dobó Téren esküdött fel a Tanácsköztársaságra.¹⁰⁶ Barócsi átélte a cseh csapatok április végi, május eleji benyomulását, harcolt Bánréve környékén, ahonnan 60. dandárt fokozatosan visszaszorították Heves megye irányába, Apátfalva–Mikófalva–Egercsehi térségében azonban a csapatok a kimerültség következtében szétzilálódtak.¹⁰⁷ A veterán beszámolója szerint a ziláltság és a felbomlás oka abban keresendő, hogy Egerben kitört az ellenforradalom. Ezzel szemben az ötvenes években készült hadműveleteket összegző szaktörténeti munka úgy értékelte a feltartóztatás sikertelenségének fő okát, hogy „az ellenforradalmi tisztek nagyobbban tüntették fel az ellenség erejét, mint amilyen ténylegesen volt”.¹⁰⁸ A honvédő harcok további periódusaival összefüggésben mindketten felemlgették a Vörös Hadsereg dicsőséges felvidéki hadjáratát és a 39-es dandár kötelekében a Tiszánál a román intervenció ellen viselt derekas küzdelmek emlékeit.

Birtalan Mihály két társával szemben az olaszországi frontszolgálat és a propagandista képzés tapasztalataival a proletárállam intézményeinek védelmében létrehozott, a meglehetősen heterogén összetételű Lenin-fiúk terrorszervezet tagja lett. A legfrissebb kutatások szerint a „terrorista elitcsoport” a történelmi Magyarország minden tájáról verbuválódó több mint ötszáz fős tagsággal rendelkezett. A gárdisták nagy része a világháborúban autentikus élményeket szerzett az erőszakról, a radikális baloldali ideológia pedig tovább

106 Népújság, 1969. március 21. 5.

107 Nagy J.: A Magyar Tanácsköztársaság i. m. 199.

108 Uo.

fokozta a sokukban amúgy is jelenlévő agresszióra való hajlamot, az idegen csapatok megszálló tevékenysége pedig a frusztrációt.¹⁰⁹ Birtalan századvezetőként szolgált a Szamuely Tibor vezette állig felfegyverzett bőrruhás különítményesek között. „Mindenütt ott voltunk, ahol a proletárhatalmat meg kellett védeni. Harcoltam Miskolcon a postásokkal az intervenciók ellen. Hatvanban mi fegyvereztük le az iglói géppuskásokat,¹¹⁰ akik ellenünk fordultak. [...] Törökszentmiklóson táboroztunk, amikor a fegyverneki Vörös Órség parancsnoka jelentette, hogy a földesúr és a házi cselédjeinek egy része fegyvert fogott a parasztok ellen. Birtalan Mihály kapta a parancsot: vonuljon Fegyvernekre egy szakasszal és foglalja el, tartóztassa le a földesúri bandát. Teherautó vitte őket. Körülfogták a kastélyt és felszólították a bent lévőket: tegyék le a fegyvert. Aztán a parancsnok ötödmagával benyomult az épületbe. Lövésre kész puskával mentek a kastély felé. Nem tudhatták, hogy melyik ablakból lönek majd rájuk. A földesúr ott állt a nagy teremben és felháborodottan tiltakozott az eljárás ellen. [...] Egyetlen lövés nélkül sikerült helyreállítani a törvényes rendet a fegyverneki földesúri birtokon. Elég volt a Lenin-fiúk megjelenése ahhoz, hogy megjuhászodjék a pöffeszkedő nagy hangú (sic!) földesúr és bandája. [...] Ahová mentünk mindig nagy szeretettel fogadott bennünket a nép. Kínáltak enni-, innivalóval, de mi legfeljebb csak egy falat ételt, egy-egy pohár bort fogadtunk el. [...] Nagyon nagy fegyelem volt a mi csapatunkban. Szamuely elvtárs a legkisebb fegyelemsértést sem nézte el. A forradalom katonái mindig úgy viselkedjenek, hogy büszke lehessen rá a forradalom, így mondta. Kemény katona, jó parancsnok volt, nagyszerű ember.”¹¹¹ A volt terrorkülönítményes által felelevenített történetekből megalkotott cikk több szempontból is érdekes. A legszembetűnőbb talán az egyébként öntörvényű, a szélhámos, garázda, szadista elemeket is magába olvasztó Lenin-fiúk¹¹² tetteinek abszolút pozitív megítélése, illetve a lakosság különítményesek tevékenységére adott reakciójának egyoldalú leegyszerűsítése. A leírtak jól beleilleszthetőek a hatvanas évek kommün történetét tárgyaló narratívájába. A Tanácsköztársaság 40. és 50. évfordulója között napvilágot látott történeti interpretációkban¹¹³ a vörös terrort hallgatás övezte, vagy ha mégsem, az atrocitásokat rendszerint az ellenforradalmi kísérletekre adott reakcióként értékelték.¹¹⁴ A forradalmi kormányzótanács terrorcsapatainak politikai gyilkosságokat, rekvirálásokat és kínzásokat magában foglaló cselekedetei nyilván problematikusnak bizonyultak. A karhatalmi alakulatok működését valamilyen formán mégis legitimálni kellett,

109 Bődök G.: Vörös- és fehérterror i. m. 161.

110 Birtalan valószínűleg az 1919. május 2-án Hatvanban kitört ellenforradalmi akcióra gondolhatott. Bődök G.: Vörös- és fehérterror i. m. 161.

111 Népújság, 1969. március 21. 5.

112 Bődök G.: Vörös- és fehérterror i. m. 123.

113 Ezek közül a legjelentősebbek Hajdú Tibor könyvei, amelyek a korábbi vulgármarxista irányultságú elemzések talajáról elmozdulva, azonban még mindig a nemzeti kommunista logikát követve, de azt sok esetben radikálisan túllépve igyekeztek taglalni a XX. század történéseit. Bővebben: Romsics I.: Clio bűvöletében i. m. 445–446.

114 Bődök G.: Vörös- és fehérterror i. m. 22.

erre – az ideológiailag elfogult történeti munkák mellett – alkalmasnak mutatkoztak a nagyobb tömegeknek szóló sajtócikkek és maga az évforduló apropója is. Szamuely személyének heroizálása és az alakulatot jellemző hatalomhoz fűződő lojalitás, illetve fegyelmezettség az ötvenes évek propaganda irodalmát idézi, ám az olvasók elől nyomtalanul elfedte a karhatalmisták embertelen tetteit. A publicisztikában állítottakkal szemben a rendfenntartó feladatok terén semmilyen tapasztalattal nem rendelkező újdonsült forradalmárok fegyelmezettsége és hűsége erősen megkérdőjelezhető volt.¹¹⁵ A lakosság részéről pedig a Lenin-fiúk megjelenése sehol nem váltott ki osztatlan sikert, a pacifikálás céljával felbukkanó keretlegények a fegyveres ellenállás leverése után elrettentő szándékkal veréseket alkalmaztak, nem beszélve a preventív börtönbüntetésekről.¹¹⁶ Az idézett visszaemlékezésből ugyan minden kétséget kizáróan nem bizonyítható, de a „Tanácsköztársaság nevében” végrehajtott fegyverneki akció ráadásul kísértetiesen hasonlít azokra a túszejtésekre, amelyek lényegében már a kommün kikiáltása után pár nappal megkezdődtek, s jellemzően a véleményformáló, hangadó politikai, gazdasági és kulturális elit meghatározott csoportjait érintették.¹¹⁷

A veteránok kollektív történeteinek fontos alkotórészét képezte a megélt szenvedés, amelyet alkalmanként részletekbe menően ábrázoltak. A Tanácsköztársaság katonáinak önfeláldozása ideálként szolgálhatott a fiatalok számára. A „láthatatlan forradalom” „mindennapi aprómunkáinak” kevésbé erőszakos és látványos tetteivel lényegében örökösei lehettek a politikai fordulat előtti munkásmozgalom képviselőinek.¹¹⁸ 1969 márciusában a riporterek a három férfin kívül felkeresték Jackwerth Edét is. Jackwerth 1919. május 7-én kezdte meg hivatali idejét a Forradalmi Kormányzótanács Heves megyei biztosaként, a munkáshatalomtól kapott egyik fő feladata az ellenforradalmi törekvések elfojtása volt.¹¹⁹ Mások mellett a kormánybiztos is áldozatul esett az augusztus 3-i román megszállás alatt megkezdődött kommunistaüldözésnek. Jackwerthnek ugyan sikerült Budapestre szöknie üldözői elől, ám csakhamar a nyomára bukkantak, s augusztus 17-én visszahozták a városba, ahol véstörvényszék elé került, augusztus 19-én többedmagával halálra ítélték.¹²⁰ A fogoly és társai „borzalmasan megkínózva, bilincsbe

115 Uo. 6.

116 Uo. 169.

117 Igaz, hogy túszedések a román hadsereg 1919. április 16-án megindított, majd május 2-án az Tisza keleti partjának elfoglalásával járó előrenyomulásával párhuzamosan beálló társadalmi elégedetlenség, és az ellenforradalom erősödése okán váltak igazán tömegessé. A román csapatok elleni vereséget követően a Tanácsköztársaság területe a Duna-Tisza közére és a Dunántúlra korlátozódott. Bódók G.: Vörös- és fehérterror i. m. 139–140.

118 *Apor P.*: Az elképzelt köztársaság i. m. 195.

119 *Kozma György*: Heves vármegye tisztikara a tanácsköztársaság idején. In: Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000. Szerk. Bán Péter. Eger, 2011. 225.

120 *Szántó Imre*: A fehér terror rémuralma Heves megyében 1919–1921. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve IV. Szerk. Bakos József. Eger, 1958. 334–335.

verve várták utolsó útjukat”, a kivégzést még aznap végre kellett volna hajtani, ám erre nem került sor, ezután még két év rabság következett. *„Az alatt a két év alatt halálos ítélettel a fejemen, sokszor, nagyon sokszor számot vettem önmagammal, de mindig arra a következtetésre jutottam, ha még egyszer kezdeném, újra és újra azt választanám. Megnyugodva vártam a halált.”*¹²¹ Jackwerth vallomása azt sugallta az olvasóknak, hogy a kérlelhetetlen forradalmiságot az átélt kínok és a börtön sem törte meg. A „jó ügy” iránti hűség és az időnyereség végül életet mentett, 1921-ben fogolycserével a Szovjetunióba került. Birtalan Mihály emlékei között nem szerepel a fehérterror idején megélt üldöztetés, nem tudni, hogy egyszerűen csak kimaradta rövidre szabott írásból, vagy sok társához hasonlóan neki is sikerült megszöknie a felelősségre vonás elől.¹²² Birtalannal szemben Molnár és Barócsi élete nem volt mentes az atrocitásoktól, amelyeknek színes leírása a nagyközönség számára is elérhető lett a jubileum alkalmából. Molnárt az ellenforradalmi megtorlás idején megverték és egy pisztolymarkolattal kiverték négy fogát. Barócsi Kázmér a román megszállás alatt az éhezések és kínzások színhelyéül szolgáló ceglédi fogolytáborba került,¹²³ itt *„bunkóval, puskatussal, korbáccsal vertek, a lócsontból [sic!] főzött levesből naponta csak egyszer adtak enni”* – mesélte. A táborból végül bajtársaival együtt szabadon távozható. A szabadulás pillanatáról Barócsi fontosnak találta felidézni, a fehérterror egyik emblematikus alakjáról, Prónay Pálról szerzett tapasztalatát. *„Minden szavára emlékszek, »No, te söpredék, csöcselék banda, Ti most hazamehettek és soha többé nem szerveztek, ti rohadék kommunisták, mert a kezünk fejetek fölött lebeg. Majd még találkozzunk és kiírtunk benneteket egy szálíg, szemét banda.«* Ezután odajött hozzánk és vagy tízünket szembe köpött.”¹²⁴ Barócsi hasonló tartalommal, de egészen más szavakkal¹²⁵ mesélt a vele készült 1965-ös riportban Prónay akkor „állati ordításnak” aposztrofált fenyegetéseiről, ám a korábbi sajtópublicisztikában a hősiesség mellett a szenvedések csekélyebb hangsúlyt kaptak.¹²⁶ A vöröskatona a fogolytáborból egy falubéli minden figyelmeztetése ellenére hazaindult Bátor településre, ahol kisvártatva egy cseheknek történő kémkedéssel vádolt bélapátfalvai molnár ellen elkövetett gyilkosság vádjával csendőrkézsre került. *„Nem hallgattam Hangonyira,¹²⁷ hazamentem Bátorba. Az első kanál leves után megjelentek a csendőrök és elvittek. Tűvel, késsel, szuronyral vallattak. Nézze csak meg a körmeimet, valamennyi eldeformálódott. Egerbe kísérték, börtönbe zártak, majd a Veszprém megyei Hajmáskérre, kommunista*

121 Népújság, 1969. március 26. 3.

122 Bődök G.: Vörös- és fehérterror i. m. 131.

123 Uo. 304.

124 Népújság, 1969. március 21. 5.

125 A visszaemlékező 1964-ben a szervezkedés helyett például a „zsidó politika” kifejezést használta.

126 Népújság, 1965. május 13. 4.

127 Hangonyi Imre falubeli lakos.

gyűjtőtáborba vittek. Az állomás épületét csendőrkordon vette körül. Az épület homlokzatára hatalmas nagybetűkkel Írták ki: Világ proletárjai, itt egyesültek! Gúnyos rendőrarcok mosolyogtak a betűkre.”¹²⁸

Látható, hogy Jackwerth és Barócsi mozgalomhoz fűződő viszonya hasonló pályán mozgott, a Tanácsköztársaság bukása után utóbbi sem adta fel meggyőződését, ám nem fogolycserével, hanem saját elhatározásából indult el az „igazság országába”. A kalandokban gazdag utazás megpróbáltatásai nem értek véget a Szovjetunióban, ahol papírok hiányában hírszerzőnek hitték, majd kihallgatásakor sikeresen tisztázta magát. A cikk indirekt módon utalt arra, hogy a veterán által 1926. december 2-ára datált kiutazását követően miért kellett hazajönnie már 1927-ben, vélhetően azzal a céllal küldték Magyarországra, hogy a pártmunkát illegális formában folytassa. Otthon újra börtönben végezte, később alkalmi munkákból élt, a világegés idején megszökött pécsi állomáshelyéről, s tolmácsnak szegődött a szovjet csapatokhoz.¹²⁹ 1945 májusában nyomozótisztként rábízták az egri várban működő internálótábor parancsnoki feladatait, ahonnan elődjének, Bóta Bernátnak – főleg brutális módszerei miatt – kényszerűen távoznia kellett.¹³⁰ A rendőrségnél századosi rangig vitte, dolgozott az Egri Erdőgazdaság élén, végül a Bervából ment nyugdíjba, tizenhárom évig vezette a vízművek csoportját.¹³¹

Az 50. évfordulóra készült írás egyáltalán nem, az 1965-ben napvilágot látott cikk említészerűen tért ki az 1956-os forradalomra, amely Barócsi életében a hatvanas évek második felét jellemző hallgatás ellenére is mély nyomokat hagyhatott. Egy 1958 szeptemberi, az „ellenforradalom” rémtettinek napirenden tartása céljából írott publicisztika azonban érzékletes ábrázolást nyújtott a volt vöröskatoná megpróbáltatásairól. Az „Októberi éjszakák” címet viselő történet részletesen rekonstruálta, hogy egy fegyveres csoport fenyegető éjszakai látogatását követően október 27-én ózdi és felnémeti forradalmárok miként hurcolták el a munkahelyéről Barócsit, akit vallatása közben bántalmaztak, s főként 1919-es tetteiről, kommunista múltjáról, illetve rejtegetett fegyvere hol-létéről kérdeztek. Az erőszakos kihallgatásnak Maróti József tanító,¹³² a községi munkástanács tagja és más helybéli lakosok vetettek véget, az ő nyomásukra Barócsi Kázmért végül elengedték.¹³³

A jubileum tehát a veteránok a hősiesség helytállását, az eszme érdekében vállalt önfeláldozását hozta ismételten a felszínre. A szenvedéstörténetek perspektívájából a vöröskatonák közül Barócsi személye különösen érdekes, mozgalmas

128 Népújság, 1969. március 21. 5.

129 Uo.

130 *Szecske Károly: Dancza János (1899–1985).* In: *Agria – Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis* 45. Szerk. Veres Gábor. Eger, 2009. 341.

131 Népújság, 1965. május 13. 4.

132 Maróti József humánus magatartását nem méltányolták, a forradalom leverése után Kistarcsára került, szabadulását követően nem sokkal meg is halt. Emlékezetéről röviden: *Heves Megyei Hírlap*, 2012. július 30. 4.

133 Népújság, 1958. október 5. 2.

pályáíve alkalmassá tette őt arra, hogy a hivatalos sajtó megfelelően mesélje el életét. A megye társadalma az ötvenes évek második felében úgy ismerhette meg őt a sajtó hasábjairól, mint aki az ellenforradalmi folytonosság láncolatának összes állomását megélte, elszenvedte. A volt vöröskatona a magyarországi Kommün 50 éves emlékezetében – az ellenforradalom szakadatlan veszélyének képzetét elleplezve – immáron kizárólag a dicső múlt tevékeny tanújaként, s inkább etalonként, mintsem áldozatként jelent meg.

A forradalmi örökség ápolása céljából javarészt márciusban lezajlott települési sport- és tömegrendezvények, a kommün hús-vér képviselőinek szerepeltetése mellett május 18-ától Heves megyébe érkezett a forradalmi hagyomány átélésének egyik leglátványosabb eszköze, a XII. számú páncélvonat. A páncélvonatot a „dicsőséges északi hadjárat” során bizonyított helytállása miatt regionális szinten jól beilleszthető volt az 1969-es jubileumi esztendő tavaszi-nyári időszakába. A vonat mindazonáltal a következő év folyamán is aktualitást adott az első proletárforradalom emlékezetének, hiszen két évig járta az ország településeit.¹³⁴ A kultikus jármű honvédő harcok alkalmával a Kassa-Eperjes vonalon történő előrenyomulás során elért eredményeit, a Szlovák Tanácsköztársaság megteremtése érdekében tett erőfeszítéseit a társadalom ismerte, a hiteles replika, a legénység még élő tagjai, illetve a kocsikban kiállított relikviák pedig a jelenkorban is élményszerűvé tudták tenni a történeteket.

A vonat 1969. március 21-én indult útjára, mintegy 350 úttörő részvételével Miskolcra, majd Borsod-Abaúj-Zemplén megyét elhagyva májusban Heves megyét ejtette útjába, pontosabban a megye Füzesabony–Eger–Putnok vasútvonalának nagyobb állomásait.¹³⁵ A mozgó múzeum Nagyvisnyó község érintésével június 13-án Borsod megyébe távozott, ahol egy játékfilmforgatás kedvéért időzött, majd Kál-Kápolna vasútállomásról kiindulva előbb Gyöngyös irányába,¹³⁶ később Feldebrő–Verpelét–Recsk útba ejtésével Nógrád megyében folytatta országjárását. Ám ezzel nem ért véget a támadófegyver Heves megyei „békés küldetése”, 1969. július 4-én a megye nyugati csücskét, az Apc–Zagyvaszántó vasútvonalat járt be.¹³⁷

A koreográfia mindenütt egységes forgatókönyv alapján zajlott. A szerelvényt úttörők fogadták, akik előzetesen alaposan „megismerkedtek a Magyar Tanácsköztársaság történetével, a nagy napok forradalmi eseményeivel, a tanács hatalom helyi munkájával”. A fiatalok több esetben készítettek emléktárgyakat a vonat parancsnoksága részére, s mivel a szerelvény csak a nagyobb állomásokon fogadott látogatókat, a ceremóniákra meghívást kaptak a környező

134 Népújság, 1969. január 12. 12.

135 A szerelvény 1969. május 18-a és június 13-a között a következő vasútállomásokon állt meg: Füzesabony, Maklártálya, Eger, Felnémet, Szarvaskő, Mónosbél, Bélapátfalva, Szilvásvár, Nagyvisnyó. Népújság, 1969. június 8. 11.

136 Ludas, Karácsond, Vámosgyörk, Gyöngyös és Csány állomások érintésével.

137 A látogatás legutolsó periódusában Zagyvaszántó és Hatvan településeken zajlott le a páncélvonat ünnepélyes fogadtatása. Népújság, 1969. június 8. 12.

települések úttörői és KISZ-esei is.¹³⁸ A vonatot úttörők díszőrsége vigyázta, s minden esetben műsorok és tábortüzek mellett búcsúztatták azt. Egerben az eseményt összekötötték az úttörőnapokkal. A sajtó közlése alapján a három nap alatt 6 900 fő látogatta meg a kiállítást, ebből 1 900 felnőttet és 5 000 fiatalot regisztrált a vonat parancsnoka.¹³⁹ A jubileum grandiózus vállalása részben a „forradalom lángjai” akciósorozat égisze alatt valósult meg. A XII. számú páncélvonat izgalmas története foglalkoztatta a fiatalokat, amely tükrözte a forradalmár elődök hősiességét, kiemelkedő személyiségek cselekedeteit, azok hazaszeretetét és internacionalizmusát, mindeközben a „szocialista hazáért végzett nemes tettekre” mozgósított.¹⁴⁰ A „fiatalokat foglalkoztató kérdések” következetes megválaszolása szintén az úttörőszövetség agitációs tevékenységének részét képezte, amely a páncélvonat kapcsán nyilván valóan a forradalmi múlt megfelelő értelmezésének témáját jelentette. Egerben a vonat parancsnoka, Kővári József őrnagy, a Hadtörténeti Intézet munkatársa igyekezett választ adni a Hámán Kató Úttörőházban összegyűlt küldöttek kérdéseire. A rendezvényről készült beszámoló cikk tanúsága szerint a közönség érdeklődésének homlokterébe a támadóeszköz története és a másolat kivitelezési problémái kerültek. A rövid ismertetés szerzője – utalva a jármű és a munkásmozgalom történetének szoros kapcsolatára – a rövidre szabott írásában feltétlen szükségét érezte kitérni az elhangzottak kapcsán arra a momentumra miszerint az Osztrák–Magyar Monarchia több páncélvonatot is „hagyományozott” a proletárhatalomra, „de ez az egy nem volt közöttük; a XII. számút maguk építették, s ezért mindig is magáénak vallotta a magyar munkásság”.¹⁴¹ A jelen fiatalságának kevésbé radikális, ám az északi hadjáratban szolgálatot teljesítő legénység tagjainak 1919-es forradalmi cselekedeteinek példáján alapuló, mindennapi aprómunkájának jelentősége ekkor is kifejezésre került. *„Ünnepi tábortűzzel búcsúznak majd a továbbinduló szerelvénytől, amely a nagy idők emlékeivel együtt viszi tovább a mai kisdobosok és úttörők nemes tetteit, a mai fiatalok eredményeit.”*¹⁴²

Értékelés, összegzés

A pártvezetés a tanácsköztársaság emlékezetét az 1950-es évek második felétől kezdve kiemelt súllyal kezelte. Az első magyarországi kommunista rendszer 1945 utáni utóéletével foglalkozó szakirodalom – a téma kapcsán keletkezett egyébként csekély számú történeti forrást számba véve – azt feltételezi, hogy a kommün története a társadalom számára minden felső akarat ellenére

138 Népújság, 1969. május 14. 12.

139 Népújság, 1969. május 22. 1.

140 MNL HMLX-18/11. d./2. tétel A Magyar Úttörők Szövetsége Heves Megyei Elnökségének Munkaterve 1968. augusztus 1-től – 1969. augusztus 1-ig. 1–2.

141 Népújság, 1969. május 23. 8.

142 Népújság, 1969. május 14. 12.

hiteltelen és érdektelen epizód maradt. A hatóságok és az állambiztonság sem kezelte kitüntetett figyelemmel a társadalom szintjéről érkezett véleményeket, sokkal inkább lekötötte őket az 1956-os forradalomra hivatalos értelmezésre adott reakció gyűjtése, elemzése. Általános tendencia továbbá, hogy 1919 forradalmi hagyománya a nacionalista és antikommunista villongások lehetőségét magában hordozó március 15-e jelentőségét minden akarat ellenére sem volt képes felülmúlni.¹⁴³ Az 50. évforduló időszakára valamelyest bővült a különböző szervezetek által keletkeztetett kútfők aránya, amelyek segítségével jellemzően az MSZMP számára kívántak értékeléseket nyújtani a politikai évfordulóról. A KISZ a FIN 1967-es bevezetéséről kezdve rendszeresen vizsgálta a kérdéskört, s ez természetesen így történt 1969-ben is. A KISZ Heves Megyei Bizottsága a FIN tekintetében rögzített célkitűzéseit „általában” sikerrel végrehajtotta, az akciósorozat – figyelembe véve a központi módszertani anyagok intelmeit – „úgy mutatta be a nagy sorsfordulókat, hogy érzelmileg is mély nyomokat hagyott a résztvevőkben”. Az alapszervezeteknek szánt komolyabb önállóságot érintő belső reformtörekvést az öntevékeny szellemiségű járási és települési rendezvények tükrözték, ám kritikaként fogalmazódott meg, hogy a kultúra, illetve a sport nevelési lehetőségeit néhány bizottság nem volt képes megfelelően kihasználni. A KISZ-en kívüli fiatalok és a felnőttek fokozottabb érdeklődésének ellenére Sebestyén János megyei első titkár hiányolta a falusi és munkásifjúság komolyabb aktivitását. A tervezés során az ifjúkommunisták a feladat végrehajtást illetően számítottak a társszervezetek operatív jelenlétére, amely a jelek szerint az előző évekhez képest elmaradozott, s hiányuk főként a nagyobb rendezvények alkalmával mutatkozott meg.¹⁴⁴ Másrésztől a látványos külsőségek mögött megbúvó apátia jellemző példája Póti Jenő HNF megyei titkárnak az MSZMP Propaganda és Művelődési Osztálya felé tett március havi információs jelentése. A két és féloldalas hangulatjelentés meghatározó tematikai irányai a szovjet–kínai viszonyra, a közel-keleti arab–izraeli fegyveres incidensre, az 1968-as csehszlovák válságra, a vietnámi háborúra, valamint a mezőgazdaságban uralkodó aktuális helyzetre és az áruellátás állapotára adott társadalmi reakciók voltak. Az 50 éves forradalmi örökség mindezzel szemben egy rövidke, jellegtelennek ható bekezdést kapott. *„Tudomásunk szerint mindenütt ünnepi hangulat uralkodott. Pár termelészövetkezetben és egyes háztáji gazdaságokban – tekintettel a sürgős tavaszi munkára – munkával ünnepeltek. Ez azonban nem rontott az ünnep méltóságán. Sok helyen emlékeztek meg az évfordulóról és sok helyen emelték az ünnep színvonalát kultúrműsorokkal.”*¹⁴⁵

143 Apor P.: Az elképzelt köztársaság i. m. 27.

144 MNL HML XXXV-22/3. cs./18. d./317. ő. e. Tájékoztató a Forradalmi Ifjúsági Napok előkészítésének és lebonyolításának tapasztalatairól. 61–65.

145 MNL HML X-12/10. d./Havi információs jelentések 1969./ Március havi információs jelentés. 2.

Melléklet

1. kép: 1919 Páncélvonat 1969 című propagandaanyag (www.hungaricana.hu)

2. kép: A XII. páncélvonat másolatának fogadása a monori vasútállomáson (fortepan, No. 142527)

3. kép: A XII. páncélvonat másolata a balatonfűzfői vasútállomáson (<https://www.flickr.com/photos/123585352@N02/14231979717/>)